

# DRAFT: NĚMECKO PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

*LIBOR ŽÍDEK*

V současnosti patří Německo mezi nejvíce vyspělé země se silnou ekonomikou a vysokou životní úrovní. Situace po 2. světové válce však byla odlišná. Německé hospodářství bylo zničeno, v zemi panoval hlad a chudoba. Tato situace se v průběhu 50. a 60. let dramaticky změnila. Německá ekonomika dosahovala vysokých temp růstu – tento vzestup se označuje jako německý hospodářský zázrak. Na následujících stranách se pokusíme nalézt příčiny tohoto zázraku.

Budeme postupovat následujícím způsobem. Nejdříve si krátce připomeneme charakteristiky fungování fašistické ekonomiky, dále se zaměříme na situaci po válce a politický vývoj v tomto období. Čtvrtá kapitola je věnována ekonomické reformě, která byla provedena na konci 40. let. A v další kapitole shrneme dosažené výsledky. V dalších kapitolách se zamyslíme nad obecnými příčinami zázraku i nad důvody jeho ukončení.

## I. Fašistické Německo

K nastolení fašistického režimu v Německu a zániku Výmarské republiky došlo na počátku 30. let 20. století. V té době byla německá ekonomika dramaticky zasažena velkou hospodářskou krizí, kořeny tohoto stavu však ležely již ve 20. letech (více například Žídek 2009). Fašisté po uchopení moci začali ekonomiku přetvářet na řízené hospodářství s cílem připravit zemi na budoucí válečný konflikt. V Německu byly zavedeny fixní mzdy a ceny; přidělový systém;<sup>1</sup> byly zakázány odborové organizace, a omezeno soukromé vlastnictví. Byl také uskutečněn rozsáhlý program veřejných prací. V důsledku těchto kroků došlo ke snížení nezaměstnanosti a v konečném důsledku i k dosažení plné zaměstnanosti. Skutečnost, že ceny nebyly stanoveny tržně, se odrazila do přebytku poptávky nad nabídkou, který vedl k potlačené inflaci. Domácnosti, které držely hotovost tak byly nuceny nakupovat zboží, které bylo zrovna na trhu bez ohledu na jakoukoliv kvalitu. Fašistický režim tak vykazoval určité podobné rysy s centrálně plánovanou ekonomikou. Přestože existoval centrální plán, nedošlo k likvidaci soukromého vlastnictví. Centrální plán představoval pouze jakýsi „vrchol pyramidy“ při existenci středního článku ve formě odvětvových svazů průmyslu, obchodu či řemesel (Šulc, 1996). Systém v praxi fungoval tak, že požadavek z centra byl zadán odvětvovému svazu, který jej rozdělil mezi své členy. Celkově německý systém již před, ale i během samotné 2. světové války relativně fungoval. V průběhu války Němci navíc využívali zdroje z anektovaných území. Dařilo se zejména zvyšovat produkci válečného materiálu. Na podzim 1944 začal systém kolabovat s tím, jak se zmenšovalo území třetí říše, a spojenci ničili infrastrukturu v zemi. Konec války zastihl Německo značně ekonomicky vyčerpané.

## II. Německo po druhé světové válce (do roku 1948)

Německé území bylo po skončení válečného konfliktu zpustošené. Zničena byla nejen infrastruktura, ale taktéž komunikace – vlaky, telefony, pošta, elektřina, plyn a voda. Poničeny byly rovněž všechny významné mosty. Již tak složitou situaci v zemi komplikovala neexistence

---

<sup>1</sup> Barkai (1990) například uvádí, že v roce 1928 Německo dováželo 95 % surovin pro textilní průmysl a 60 % rudy pro těžký průmysl. Od roku 1934 byl ustaven speciální dohlížecí orgán na alokaci nedostatkových surovin. A některé materiály jako nikl či měď byly zcela zakázány v průmyslech produkujících spotřební zboží. Souběžně bylo vyvinuto velké úsilí vytvoření náhražek za nedostatkové suroviny.

německých autorit a skutečnost, že řada lidí se ocitla bez domova.<sup>2</sup> Obyvatelstvo bylo sužováno hladem a bídou.

V této subkapitole se zaměříme na pět dílčích oblastí z poválečného období. Tyto dílčí, spolu související, oblasti jsou následující:

- 1) politický vývoj;
- 2) produkce;
- 3) cenová hladina;
- 4) reparace
- 5) hospodářská pomoc.

### **Politický vývoj**

Jednání o možném poválečném uspořádání Evropy probíhala již během druhé světové války (například v Moskvě či v Jaltě). Hlavní jednání se však vedla v červenci a srpnu roku 1945 na tzv. Postupimské konferenci. Tato konference představovala třetí a rovněž poslední zasedání Velké trojky – J. V. Stalina (SSSR), H. Trumana (USA) a W. Churchilla (UK).<sup>3</sup> Hlavní řešenou otázkou bylo poválečné uspořádání Německa. S kontroverzním plánem na rozdělení Německa přišel americký ministr financí Morgenthau. Jeho hlavní myšlenka spočívala v celkové likvidaci průmyslu a přetvoření země na agrární, neboť jedině tak bude dle Morgenthaua možné zabránit Německu k opětovnému vytvoření kapacit pro případný další válečný konflikt. Problémem však byla skutečnost, že zemědělství by neuživilo celou německou populaci. Plán byl zamítnut.

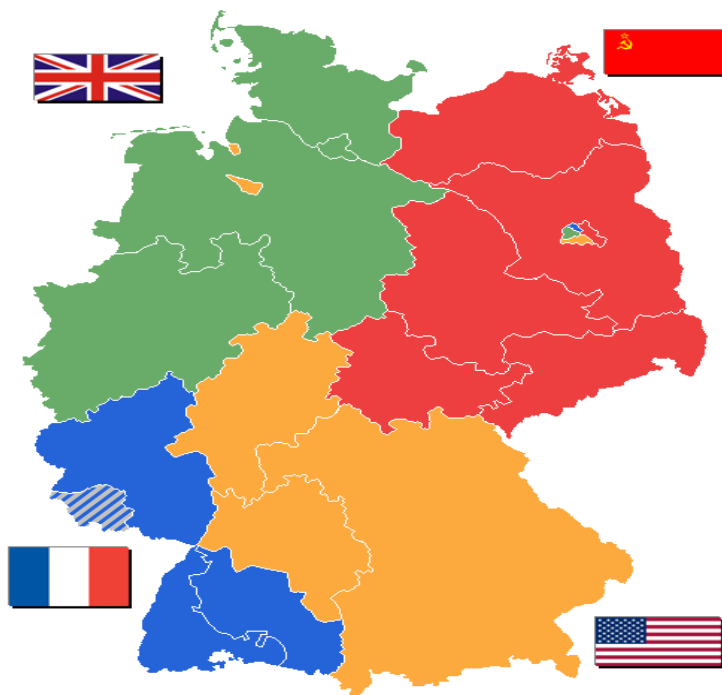
Mocnosti rozhodly o rozdělení země do čtyř okupačních (demarkačních) zón pod dočasnou správou Francie, Anglie, Spojených států amerických a Sovětského svazu (obrázek č. 1). Východní hranice Německa byla navíc posunuta na řeky Vislu a Odru. V čele okupačních zón stála Spojenecká kontrolní rada (8/1945), kterou tvořili guvernéri čtyř okupačních zón. Guvernéry byly vrchní velitelé armád jednotlivých mocností – guvernérem americké okupační zóny byl generál L. D. Clay. Hlavním úkolem Spojenecké kontrolní rady bylo zrušení německých zákonů a zejména dohled na realizaci Postupimské dohody. Hlavním cílem spojenecké okupace byl program „čtyř D“: demilitarizace (úplné odzbrojení), demokratizace, denacifikace (zánik nacistické strany, včetně nacistického právního řádu) a dekartelizace. Postupimská konference rozhodla rovněž o odsunu Němců z Polska, Maďarska a Československa.

Obrázek č.1 Rozdělení Německa do čtyř okupačních zón

---

<sup>2</sup> Johnson (1991) například uvádí, že když Američané obsadili Kolín, tak ve městě bylo jen asi 32 tisíc obyvatel, dříve ve městě žilo 750 tisíc lidí! Hennesy, Lutz a Scimone (1964) uvádí, že ve velkých městech bylo zničeno 30-50 % domů.

<sup>3</sup> Vzhledem k tomu, že v průběhu zasedání prohrál W. Churchill domácí volby, byl vystřídán Clementem Attleem. Zdroj: Sochrová (1999).



Zdroj: <http://www.realschule-arnstein.de>.

Během zimy na přelomu let 1945 a 1946 přestala Velká Británie zvládat zásobování jí okupovaného území. Začala tak zintenzivňovat spolupráci s USA, která vedla ve vytvoření tzv. bizonie k 1. lednu 1947. Předpokládalo se, že se přidají i ostatní velmoci, ale nestalo se tak. K připojení Francie a vytvoření tzv. trizonie došlo až v dubnu 1949. Z trizonie se stala později Spolková republika Německo.

Již v roce 1945 byl v Norimberku vytvořen Mezinárodní vojenský tribunál, který měl vyšetřit válečné zločiny a potrestat osoby za ně zodpovědné. Jednání trvala až do října následujícího roku. Obžalováno bylo celkem 22 nacistických čelních představitelů, z toho 12 jich bylo odsouzeno k trestu smrti.

### **Ekonomická situace**

Názory na celkový rozsah poválečných škod v Německu se různí. Ekonomické důsledky pozemních bojů i leteckého bombardování byly v Německu značné - Baldwin a Wyplosz (2004) uvádí, že HDP spadlo na úroveň roku 1908. Regionálně byl zasažen více východ země. Přesto však celková hodnota budov a továren v západních, méně poškozených, zónách v roce 1945 měla být dle některých autorů dokonce vyšší než v roce 1936 (62 milionů marek proti 51 milionům Overy, 1996). Navíc v zemi existovaly skryté kapacity. Válka se ale podepsala poměrně značně na průmyslové výrobě, která měla v roce 1947 činit pouhých 44 % předválečné úrovně z roku 1936 (Overy, 1996). O dva roky později, v roce 1949, se výroba zvýšila, ale využito bylo pouze 63 % výrobních kapacit. K úplnému obnovení průmyslové výroby mělo dojít až za 25 let (Overy, 1996).

Jako nevyhovující se pochopitelně jevila i struktura výroby, která byla důsledkem předchozí jednoznačné orientace na těžký průmysl. Bylo třeba provést změnu struktury výroby se zaměřením více na produkci spotřebního zboží.

## *Ceny*

Ceny zůstávaly i po válce fixní a souběžně fungoval i přidělový systém. Jaké má pro ekonomiku důsledky nefungující cenový mechanismus? V takové ekonomice se začne rozvíjet černý trh se zbožím, kterého je nedostatek. Tato skutečnost byla jistě pravdivá již pro situace v průběhu světové války. V té době ovšem panovaly drastické sankce za přistižení. K většímu rozkvětu černého trhu tak došlo až v době okupace. Cena nedostatkového zboží byla v některých případech až 50krát vyšší než je kontrolovaná cena. Například chleba na černém trhu stál v roce 1947 až 25 marek, kdežto dle kontrolovaných cen měl stát 50 feniků (Overy, 1996).

## *Reparace*

Jednání o válečných reparacích probíhala již na Jaltské konferenci, která se konala v únoru 1945. Jak jsme již uvedli, reparace, které byly Německu vyčísleny na 20 miliard amerických dolarů (což bylo relativně mírné), byly stanoveny nejen v peněžní, ale také v naturální formě. Materiální část reparací měly jednotlivé země čerpat z jimi spravovaných zón. Sovětský svaz navíc měl dostat část demontovaných zařízení i ze zón západních. Výměnou měli Rusové poskytnout obilí, které však nikdy nedodali. Obecně přistupovaly jednotlivé mocnosti k reparacím různě a stejně se i různí svědectví o počínání jednotlivých mocností. Sovětský svaz dle některých náhledů prakticky vydrancoval budoucí NDR (Cameron, 1996). Jiní autoři (Gimbel, 1976) se však domnívají, že k vývozu strojů masivně nedocházelo, protože stěhování továren a průmyslového zařízení bylo drahé. Rusové se tudíž měli spokojit s odvozem výrobků, který probíhal již od jara 1946. Bylo založeno na 200 podniků, které představovaly přibližně 25 – 30 % celkové kapacity sovětské zóny a byly schopny zaměstnat okolo 300 – 400 000 lidí. *Francouzi* si systematicky odváželi stroje, vybavení a rovněž produkci ze své zóny. V průměru si odvezli přibližně 5000 strojů měsíčně až do ledna roku 1947. Britové odčerpávali naturální reparace z britské zóny jen umírněně. Američané získali z Německa speciální vybavení, vědecké poznatky a došlo i k odlivu mozků přímo do USA (Gimbel, 1976). V létě roku 1946 odmítl Sovětský svaz americký návrh na demilitarizaci Německa pro následujících 25 let. V důsledku Američané ukončili poskytování reparací Rusům z americké zóny.

V rámci poválečných úmluv a programu „čtyř D“ byla v Německu také zakázána výroba letadel, lodí, rádií, kuličkových ložisek, hliníku, těžkých obráběcích strojů atd. Produkce oceli byla omezena na přibližně 1/4 až 1/3 výrobní kapacity. Mezi dalšími povinnostmi Německa bylo například placení nákladů spojených s okupační správou či povinnost poskytnout velmocím německé patenty.

## *Hospodářská pomoc*

Ihned po válce proudila do Německa pomoc v rámci programu GARIOA (Government Appropriation for Relief in occupied Areas), která zahrnovala nejnnutnější položky, tak aby se zabránilo epidemiím případně sociálním nepokojům. V období od června 1945 do září 1947 poslali američtí občané přibližně 9 milionů balíků německým lidem, s tím že náklady související s transportem šla na bedra americké vlády. Celkově se Spojené státy podílely na financování 2/3 dovozů, které směřovaly do Německa (největší část tvořily potraviny – Cameron, 1996).

Pomoc Evropě však byla nedostačující a proto americký státní tajemník G. C. Marshall přišel v roce 1947 s plánem na hospodářskou obnovu a stabilizaci Evropy. Přestože oficiální název tohoto plánu byl Plán evropské obnovy, je znám pod označením Marshallův plán. Marshallův plán byl přijat v roce 1948. Vzhledem k jeho odmítnutí ze strany zemí, jež byly pod vlivem Sovětského svazu, směřovala pomoc pouze do západoevropských zemí. Německo (mimo zóny okupované SSSR) se zapojilo do Marshallova plánu ihned v roce 1948, a to i přes některé

nesouhlasné názory spojenců. Američané usilovali o zapojení Německa do plánu z politického důvodu - aby se upevnilo zapojení země do západoevropských struktur. Celková suma prostředků, které západní zóny v Německu (pozdější Spolková republika Německo) obdržely v rámci Marshallova plánu je přibližně 1,6 miliardy amerických dolarů, což tvořilo asi 11 % celkové pomoci (Žaloudek, 1996).

Objem prostředků, které putovaly na obnovu Německa, v letech 1946 až 1951 je odhadován na cca 4,4 miliardy dolarů. Američané z toho měli celkem poskytnout – 3 585 milionů, Britové 800 milionů a Francouzi 15 milionů dolarů (Hennesy, Lutz, Scimone, 1964). Část této pomoci byla ve formě půjček, část měla povahu darů. Čistě pro porovnání můžeme uvést, že za stejné období obdržela Velká Británie pomoc od USA a Kanady ve výši cca 7 341 milionů dolarů.

### **III. Politický vývoj po roce 1948**

Jak jsme již uvedli, snahou Američanů bylo pevné začlenění Německa do západoevropských demokratických struktur. Dne 23. května 1949 byl přijat tzv. Základní zákon, který se později stal ústavou Spolkové republiky Německo (SRN). Na jeho vytvoření měla zásluhu parlamentní rada pod vedením pozdějšího prvního kancléře SRN Konrada Adenauera. V porovnání s ústavou Výmarské republiky zde byl jednoznačně definován důraz na lidská práva, která jsou základem nové ústavy a úkolem státní moci je tato práva garantovat. Důraz byl rovněž kladen na federalismus a parlamentní demokracii – moc v zemi byla rozdělena na zákonodárnou, výkonnou a soudní.

Spolková republika Německo vznikla 7. září 1949 spojením okupačních zón USA, Velké Británie a Francie. Spornou otázkou bylo, které město z dvojice Bonn a Frankfurt zvolit za hlavní město. Frankfurt byl sídlem federálních institucí Bizonie, nicméně tento pomyslný duel toto město prohrálo. Až do roku 1990 se tak hlavním městem SRN stal Bonn, ze kterého se stalo opět finanční centrum. Hlavní zásluhu na vítězství Bonnu měl tehdejší spolkový kancléř Adenauer. Přesně o měsíc později, 7. října 1949, byla na území sovětské okupační zóny vyhlášena Německá demokratická republika (NDR).

#### I. Berlínská krize

Napětí mezi západními zeměmi a Sovětským svazem však panovalo již od roku 1948, do kterého datujeme první berlínskou krizi. Berlín byl rozdělen mezi okupační mocnosti stejným způsobem jako celé Německo. Uvnitř sovětské demarkační zóny tedy existovalo území, které bylo pod kontrolou západních spojenců. SSSR nelibě nesl již vytvoření trizonie. Napětí gradovalo v červnu 1948, kdy byla provedena měnová reforma. 24. června přerušil SSSR dodávku elektřiny do těch částí Berlína, které byly pod západní správou a krátce na to uzavřel i všechny přístupové cesty. Sovětský svaz chtěl posílit svůj vliv v Německu, respektive jej celé ovládnout. Spojenci na tuto situaci reagovali vytvořením leteckého mostu, který jim umožnil zásobovat Berlín a trval dlouhých 318 dní (do 12. května 1949). Nakonec Sovětský svaz od blokády ustoupil.

#### Evropská a mezinárodní integrace

Na sklonku konce 40. a počátku 50. let se začal v západních zemích prohlubovat pocit ohrožení z východu. Na podzim roku 1949 vybuchla první sovětská jaderná bomba. Obavy pramenily taktéž ze situace v Koreji, která vyústila do války a taktéž znovuvybrojení Německé demokratické republiky. V této politicky napjaté a složité době byly položeny základny evropské integrace tak, jak ji známe dnes – Evropské unie.

V květnu 1950 přednesl francouzský ministr zahraničí Robert Schuman plán, který byl inspirován myšlenky Jeana Moneta, na vytvoření společného trhu s uhlím a oceli. Tzv. Schumanův plán na vytvoření Evropského společenství uhlí a oceli (ESUO) byl projektem sektorové integrace, jejímž „vedlejším“ cílem bylo dostat německou výrobu uhlí a oceli pod nadnárodní kontrolu. Mělo se tak zabránit jakékoliv budoucí válce mezi Francií a Německem. ESUO vzniklo v roce 1951 podpisem Pařížské smlouvy. Zakladatelskými zeměmi bylo Německo (SRN), Francie, Itálie, Belgie, Lucembursko a Nizozemí. O šest let později byla integrace mezi těmito zeměmi prohloubena podpisem Římských smluv, které vedly k vytvoření Evropského hospodářského společenství (EHS) a Evropskému společenství pro atomovou energii (EURATOM).

Ke spolupráci v Evropě docházelo i na mezivládní úrovni, kdy v dubnu 1948 vznikla Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci a rozvoj (OEEC), jejímž hlavním cílem bylo koordinovat pomoc v rámci Marshallova plánu. V roce 1961 se přeměnila na Organizaci pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), která funguje dodnes.

Postupně probíhala integrace SRN do mezinárodních organizací. V říjnu 1949 se stala Spolková republika Německo členem OEEC. Dne 10. srpna 1951 SE SRN připojila ke GATT, o rok později v srpnu se stala členem Mezinárodního měnového fondu (IMF) a Světové banky (WB). V roce 1955 se SRN připojila k vojenské organizaci NATO. Ten samý rok se naopak NDR stalo součástí Varšavského paktu.

Důležitým krokem pro nezávislost Spolkové republiky Německa bylo ukončení okupace mocnostmi. V rámci tzv. Pařížských dohod (podepsaných 23. 10. 1954) byl podepsán protokol o ukončení okupačního režimu v SRN.

## II. Berlínská krize

Na počátku 60. let se opět rozhořel spor mezi východní a západní částí Berlína a oběma mocenskými bloky. Druhá berlínská krize proběhla v roce 1961. Příčinou byl trvalý proud východoněmeckého obyvatelstva do Západního Berlína. Jenom v rozmezí let 1958 a první poloviny roku 1961 opustilo NDR cca 500 tisíc lidí. Krize vyvrcholila 13. srpna 1961, kdy se NDR rozhodla uzavřít hranici mezi Západním Berlínem a jeho východní částí, čili hlavním městem NDR, vybudováním tzv. berlínské zdi. Ta oddělovala obě části Berlína až do pádu komunismu v roce 1989.

## **IV. Erhardova reforma**

Ludwig Erhard působil nejdříve jako prezident bizonální hospodářské rady a následně působil jako ministr hospodářství v době, kdy byl kancléřem Spolkové republiky Německo Konrád Adenauer. Později zastával tuto funkci sám. Erhard je znám jako otec ekonomické reformy, která je považována za pilíř pozdějšího „ekonomického zázraku“. Diskuze o provedení reformy se vedly již od konce roku 1945, názory jaký vliv by na ni měli mít přímo Němci a jaký spojenci se však lišily. Úsilí gradovalo v dubnu 1948, kdy probíhalo jednání tzv. konkláve finančních expertů Německa a ekonomů ze spojeneckých zemí v kasárnách Rothwesten u Kastelu. Výsledkem těchto dvouměsíčních jednání byl tzv. Erhardův Hamburský plán, jehož jádrem byla měnová reforma.

Podívejme se nyní podrobněji na jednotlivé dílčí aspekty Erhardovy reformy, které jsou následující:

- principy;

- teoretické zázemí;
- měnová reforma;
- liberalizace cen;
- bankovní systém;
- daňová reforma;
- konkurenční politika;
- odborové hnutí;
- hospodářské výsledky.

## Principy

Základem byla rychlá reforma (její urychlení bylo požadováno zejména ze strany Američanů), která se dotýkala řady oblastí. Strukturální reforma se měla týkat měny, daní a liberalizace cen. Neshody existovaly ohledně rychlosti jejího provedení, neboť zejména domácí zástupci měli v úmyslu odložit reformu na pozdější dobu a „zabudovat do ní silnější sociální prvky a spojit ji s daňovou reformou“ (Půlpán, 2004).

Erhard byl proti argumentům o nedostatečné poptávce (tj. keynesiánskému náhledu na situaci) a obecně i proti zvyšování výdajů. Uvědomoval si, že kupní síla převyšovala produkci v důsledku nedostatečné výroby a válečné devastace. Problém byl tudíž spíše na straně nabídky, která byla nedostatečná. Investice byly nízké a k přilákání dalších byla nutná reforma, která by vedla zejména k zrealnění cen v ekonomice. Stávající fixní ceny nepokrývaly náklady a tím nebyly pro tržní subjekty motivující.

Erhardova reforma stála na principech sociálního tržního hospodářství. Na čem tedy stojí tzv. sociální tržní hospodářství, které vychází z myšlenek ordoliberalismu, neoliberalismu a Freiburgské školy? Základem je alokace statků a služeb prostřednictvím cenového mechanismu. Dále existence husté sítě sociálního zabezpečení a spoluúčast zaměstnanců na řízení podniků.

## Teoretické zázemí reformy

Jak jsme již uvedli, hlavní slovo při vytváření reformy měl tehdejší ministr hospodářství Ludwig Erhard. Jeho pozic u okupačních sil byla silná, protože trvale zastával zásadové proti-nacistické postoje.

Za hlavní teoretická východiska, která ovlivnila poválečný hospodářský vývoj v Německu, jsou považovány názory W. Euckena a Freiburgské školy, čili tzv. ordoliberalismus. Hlavní myšlenky ordoliberalismu byly rozpracovány právě německými ekonomy v poválečném období a vedly k vytvoření modelu sociálně tržního hospodářství v Německu.

Podívejme se nyní na sedm základních Euckenových principů, které ovlivnily reformu. Jedná se o tyto myšlenky, které vycházely z německé historické zkušenosti:

- fungující cenový systém – který vysílá signály ekonomickým subjektům a umožňuje jim tak se rozhodovat se o optimální alokaci vzácných zdrojů;
- stabilní měna;
- otevřené trhy – snaha o maximální konkurenci a omezení monopolů;
- soukromé vlastnictví – jako základ pro volnou konkurenci;
- svoboda, volnost v obchodním styku – zde však musíme zmínit určité obavy, které vyvěraly z případné kumulace moci;
- zodpovědnost za své činy;

- konstantní hospodářská politika – proti jednorázovým diskrečním opatřením.

Jaká měla být role státu? Vycházelo se z předpokladu, že čím větší bude státní moc, tím bude hospodářství nestabilnější, a to právě díky náhlým a jednorázovým diskrečním rozhodnutím. Na druhé straně by měl stát dostatečně silný, aby dokázal ochránit individuální práva. Role státu by měla spočívat ve:

- vytvoření podmínek pro systém konkurence a soukromého vlastnictví;
- regulování systému – tato funkce měla spočívat v kontrole volné soutěže (proti monopolům).

## Měnová reforma

Měnová reforma tvořila základní kámen celé hospodářské reformy a tím i pozdějšího hospodářského zázraku. Nutnost měnové reformy potrhovala skutečnost, že říšská marka se prakticky neužívala, místo ní se k platbám používala například káva či hedvábné punčoch, ale zejména cigarety. Provedení měnové reformy bylo jen otázkou času a veřejnost jí tudíž očekávala, v důsledku toho firmy nebyly ochotny prodávat zboží za regulované ceny a inflační marku.

Kdo rozhodl o reformě? Některé zdroje uvádí, že největší podíl na rozhodnutí měli Američané (Cameron, 1996). Podle Hennesy, Lutz a Scimone (1964) však padlo rozhodnutí bez vědomí okupačních úřadů, a to v neděli, kdy byly úřady prázdné. Okupační síly pak měly být zděšeny, neboť obzvláště hospodářství Francie a Velké Británie byla v té době stále značně rigidní a německé kroky byly vnímány jako extrémní.<sup>4</sup>

Měnovou reformu datujeme k 20. červnu 1948 s tím, že začala platit následující den. Měnová reforma stála na následujících principech:

- dosavadní měna – říšská marka (Reichsmark – RM) – byla nahrazena německou markou (Deutsche Mark – DM);
- každý obyvatel (tehdejší trizonie) dostal v hotovosti 40 DM v poměru 1:1 (a dalších 20 DM z technických důvodů po 2 měsících); zbytek peněz se měnil v poměru 10:1 a peníze zůstaly na tzv. vázaných vkladech; nevyměněné nebo nedeklarované peníze propadly po 26. červnu;
- právnické osoby dostaly novou měnu podle toho, kolik lidí zaměstnávaly – 60 DM na každou zaměstnanou osobu;
- všechny pohledávky byly znehodnoceny v poměru 10:1; staré pohledávky územních institucí, pošt, železnic a peněžních ústavů byly zrušeny, ale bylo jim poskytnuto prvotní vybavení;
- oběh nových bankovek byl omezen na celkový objem 10 miliard DM;

4. října téhož roku došlo k anulování 70 % vkladů na vázaných účtech. Konečný poměr po měnové reformě dosahoval 6,5 DM za 100 původních říšských marek – došlo k 93,5% znehodnocení měny (Šulc, 1990). Reformní opatření tak byla celkově dosti tvrdá, přesto však

---

<sup>4</sup> Generál Clay měl v souvislosti s reformou pronést: „Herr Erhard my advisers tell me you're making a terrible mistake.” A Erhard na to měl odpovědět “Don't listen to them, General, my advisers tell me the same thing” (Hennesy, Lutz, Scimone 1964).



byla mnohem lepší než předchozí měnové podmínky v zemi. Ceny začaly plnit svoji informační funkci a měnová reforma tak vedla k racionalizaci hospodářství.

### **Liberalizace cen**

Souběžně s měnovou reformou byl ukončen lístkový systém a provedena cenová liberalizace. Tak jako se lišily názory na měnovou reformu, lišily se i na průběh liberalizace cen. Spory se vedly zejména o charakter liberalizace – zdali by měla být spíše rychlá (revoluční) či postupná – evoluční. Navíc nikdo neočekával souběžné uvolnění přidělového systému a kontroly cen, takže můžeme liberalizaci považovat z tohoto hlediska za dosti odvážnou.

Státní dozor zůstal jen u pár položek, kde byly stanoveny maximální ceny. Například zde spadaly některé druhy potravin, železo, ocel, uhlí, ropa, ceny bydlení. Zbylé kontroly cen však byly velmi povrchní a mimo kontroly rent a kurzu se od nich rychle upustilo (Hennesy, Lutz, Scimone, 1964).<sup>5</sup> Cenová liberalizace proběhla rychle i u luxusních statků, lidé tuto skutečnost vnímali jako signál návratu lepších časů, neboť prací přesčas si vydělali prostředky na žádané statky jako např. pomeranče či dobré cigarety. V důsledku reformy se obchody rychle zaplnily zbožím.

### **Bankovní systém**

Bankovní systém byl po válce vybudován jako obdoba amerického FED. Dvoustupňový bankovní systém zahrnoval zemské banky a federální zemskou banku se sídlem ve Frankfurtu (vytvořenou k 1. březnu 1948). Nová ústava však vyžadovala vytvoření vlastní centrální banky. Stalo se tak v roce 1957, kdy byla založena Deutsche Bundesbank. V souvislosti s tím byl opuštěn model FED, byla ukončena nezávislost zemských bank (staly její součástí) a Bundesbanka od té doby fungovala jako klasická centrální banka.

### **Daňová reforma**

Do roku 1948 datujeme i reformu daňového systému, která se týkala zejména daní z příjmu. Obecně došlo ke snížení daní z příjmů, přičemž k nejméně výraznému poklesu sazeb daně došlo u skupin osob s nižšími příjmy. Méně výrazný pokles byl pro střední a vyšší příjmové skupiny obyvatelstva, nicméně mezní sazby se snížily z 95 na 55 % (Hennesy, Lutz, Scimone, 1964). Další daňové zákony byly přijaty v tom samém roce 1948 a následujícím 1949. Zaváděly změny v odpisech, různá daňová zvýhodnění a pozitivní změny pro podnikatele. Daňové změny také obecně podporovaly tvorbu úspor proti spotřebě. Další daňová reforma proběhla o pět let později, v roce 1954.

### **Konkurenční politika**

Pro Německo byla charakteristická dlouhá tradice kartelů. K upevnění řízeného hospodářství byly kartely navíc zaváděny nacistickým režimem. Pro ilustraci můžeme uvést, že v meziválečném období existovalo v Německu více než 2000 kartelů (Overy, 1996).

Američané vystupovali zcela otevřeně proti existenci kartelů – například IG Farben byl „rozbit“ na Bayer, BASF a Hoechst. Na druhé straně musíme uvést, že firmy a zejména průmyslová asociace chtěly existenci kartelů. Celkově byli podnikatelé v poválečném Německu velmi

---

<sup>5</sup> Renty byly kontrolovány až do roku 1960. Problémem bylo, že vlastníci nemovitosti neopravovali a ty tak chátraly, situaci navíc komplikoval permanentní nedostatek bytů. Řešení bytové situace si vyžádalo státní podporu (Hennesy, Lutz, Scimone, 1964).

skeptičtí vůči volnému trhu. Tuto skepsi se však s postupem času podařilo prolomit. Udržování volného trhu podpořily i právní změny - v roce 1952 byl přijat zákon, který zakazoval kartely. O pět let později byla tato legislativa ještě rozšířena (Overy, 1996).

## Odborové hnutí

Vůdci odborů vystupovali proti nacismu a tím si získali důvěru okupačních sil a v důsledku toho mohli budovat jejich organizace. V roce 1947 vznikla nová odborová asociace a o dva roky později vešla v platnost nová dohoda o kolektivním vyjednávání. Obecně se součástí německého sociálně-tržního hospodářství stala účast zaměstnanců na řízení podniků. Odbory se minimálně v prvním období chovaly velmi konstruktivně a například počet stávek byl mnohem menší než v ostatních zemích. Pro odbory byla významnější cenová stabilita a plná zaměstnanost než boje o růst mzdových sazeb. Ukázněnost německých zaměstnanců potvrzuje skutečnost, že k první velké stávce došlo až v roce 1955 v kovožpracujícím průmyslu v oblasti Schleswig-Holstein.

## Hospodářské výsledky

Ekonomický vývoj v období ihned po zavedení reformy není zcela jednoznačný. Průmyslová výroba vzrostla do konce roku 1948 o 50 %, do konce následujícího roku 1949 pak o dalších 25 % (Šulc, 1990). Země se navíc musela potýkat s přílivem imigrantů. A taktéž došlo k růstu cen v reakci na liberalizaci. Největším zdrojem růstu cenové hladiny bylo následně čerpání financí z vázaných vkladů. Proto jich bylo také přibližně na 70 % anulováno. Protiinflačně působila úvěrová politika, protože do 8. srpna 1948 nesměly banky poskytovat úvěry kromě směnečných, díky tomuto opatření vzrostly povinné minimální rezervy z 10 na 15 %. Ke konci roku 1948 přestaly ceny růst a naopak začaly klesat. Zároveň skončil černý trh, protože nabídka byla v rovnováze s poptávkou. Stabilita měny byla dosažena přibližně za půl roku.

Hospodářské výsledky můžeme shrnout následovně. Na předválečnou úroveň výroby se Německo dostalo přibližně v roce 1950 (viz Tabulka č.1). V letech 1948 – 1952 vzrostla průmyslová výroba o 110 % a hrubý domácí produkt vzrostl o 80 % nominálně a o 67 % reálně. Předválečné úrovně HDP bylo dosaženo v roce 1951 – tj. až jako v jedné z posledních evropských zemí (Baldwin, Wyplosz, 2004).

Tabulka č.1 Srovnání průmyslové výroby v Německu před a po druhé světové válce

Rok	1936	1948	1949	1950
Průmyslová výroba	100	63	89	113

Poznámka: údaje jsou uvedeny v procentech.

## V. Vývoj v 50. letech

Tuto kapitolu si rozdělíme na dvě hlavní podkapitoly. Ta první se bude zabývat souhrnným vývojem hospodářské politiky během 50. let. Navazující podkapitola se pak zaměří na konkrétní vývoj v některých dílčích oblastech.

### Hospodářská politika

Pro větší přehlednost si rozdělíme tuto podkapitolu na celkem pět dílčích okruhů, které spadají pod hospodářskou politiku. Tyto okruhy jsou následující:

- fiskální politika;
- monetární politika;

- státní vlastnictví a privatizace;
- sociální politika.
- státní regulace a intervence;

### *Fiskální politika*

V období po skončení války šly téměř veškeré finance přes rozpočty obcí a zemí. Ke konci roku 1949 činil objem prostředků tvořících centrální rozpočet jen 1,4 miliardy DM, v porovnání s rozpočty zemí, které se dohromady pohybovaly okolo 24,4 miliard DM. Po vytvoření Spolkové republiky Německo centrální rozpočet zmohutněl – objem prostředků, které přes něj šly, tvořil více než polovinu všech výnosů.

Do jakých oblastí směřovaly prostředky z rozpočtu především? Nejdříve byli odškodňováni ti, kteří utrpěli za války škodu plus velká část finančních prostředků směřovala na pomoc uprchlíkům. Těmto lidem byly poskytovány mimořádné dávky. Celkově vzrostl objem finančních prostředků na sociální zabezpečení, vzdělávání obyvatel a zdravotní péči. Další významnou položku v rozpočtu tvořily finance na bytovou výstavbu (během 15 let se podařilo vyřešit bytovou krizi) a rozvoj zemědělství k zabezpečení potravin pro obyvatelstvo (chléb, mouka, mléko). Dlouhou dobu stát financoval pošty a dráhy, až v roce 1966 byly zvýšeny dopravní tarify a tarify listovní a balíkové. Velké podpoře se těšila i výroba uhlí a lodní průmysl. Obě tyto odvětví byla podporována nejdříve proto, že byla problematická a později naopak proto, že disponovala nadbytkem kapacit, který ovšem vznikl dřívější podporou. Došlo tudíž k revizím státních podpor. Na druhé straně velice nízké výdaje představovaly prostředky na armádu.

V období od roku 1951 až do roku 1963 došlo k růstu rozpočtu. Celková suma výdajů spolkového rozpočtu vzrostla třikrát, objem subvencí se zvýšil pětinasobně. V období let 1955 – 1965 vzrostl spolkový rozpočet na dvojnásobek a v roce 1970 byl trojnásobně větší než v polovině 50. let (v roce 1955).

Spolkový rozpočet vykazoval přebytky. Důvodem byly relativně vysoké daně a nízké běžné výdaje (zejména vojenské). Během 50. let došlo v důsledku k poklesu státního dluhu.

### *Monetární politika*

Monetární politika byla prováděna nezávislou Bundesbankou. V 50. letech byla monetární politika obecně přísná a zaměřovala se na stabilitu cenové hladiny, které se jí dařilo dosahovat. I v pozdějším období byla inflace v Německu nejnižší mezi všemi vyspělými zeměmi. V 70. letech bylo Německo dokonce jedinou z vyspělých zemí, kde nebyla dvojciferná inflace.

Pro zaměstnavatele i zaměstnance byla stabilita cen významnější než jakékoliv jiné krátkodobé cíle. Mzdy tak rostly pomalu, v důsledku čehož si Německo udržovalo svoji konkurenceschopnost. V 60. letech navíc můžeme hovořit o plné zaměstnanosti, tehdy začaly mzdy růst, neboť obzvlášť mladí dělníci nebyli ochotni akceptovat relativně nízké mzdy.

### *Státní vlastnictví a privatizace*

Ještě z doby po Hitlerovi zdědil stát významné podíly v některých odvětvích. Jejich přehled vidíme v následující Tabulka č.2. Téměř výhradním vlastníkem byl stát v odvětví distribuce elektřiny a plynovém průmyslu. Na druhé straně v odvětví uhlí a koksu, surového železa a oceli a dále surové ropy měl stát jen přibližně pětinový podíl.

Tabulka č.2 Podíl německého státu v některých odvětvích v % po druhé světové válce

<b>Produkt</b>	<b>% znárodněno</b>
Distribuce elektřiny	96
Plyn	91
Lignit	75
Hliník	70
Elektřina	62
Železná ruda	55
Olovo a zinek	44
Surová ropa	25
Surové železo a ocel	22
Uhlí a koks	18

Zdroj: Hennesy, Lutz, Scimone, Economic Miracles - The German 'Miracle, 1964

Všechny podniky se státním podílem musely fungovat jako soukromé firmy. Platily stejné daně (kromě státních monopolů jako například železnice, pošty či výherní loterie) a stát v nich vystupoval v roli akcionáře. To znamená, že pokud podnik vykázal špatné výsledky, došlo k výměně ředitele. Ve všech podnicích se státním podílem docházelo s postupem času k privatizaci.

### *Sociální politika*

Německý systém měl v záhlaví „sociálně tržní hospodářství“. Vymezení termínu „sociální“ však mělo v poválečném Německu zvláštní význam, neboť Erhard chápal „sociální“ ve smyslu, že „každý úspěch hospodářství má být užitečný pro celý národ a má sloužit k lepšímu uspokojování nároků, požadavků a přání spotřebitelů“.

Sociální politika byla specifická tím, že její značná část byla prováděna vládami spolkových zemí a nikoliv z centra. Sociální dávky (důchody a podpory v nezaměstnanosti) fungovaly ze začátku na principu pojištění, tj. vycházelo se ze zásady samofinancování a navíc komerčního pojištění.<sup>6</sup> Neustálý růst podpor i nákladů vedl k opuštění toho systému, založeném na pojištění (Hennesy, Lutz, Scimone, 1964). V roce 1957 byla navíc provedena důchodová reforma.

### *Státní regulace a intervence*

V Německu byl rozsah státních zásahů do hospodářství obecně menší než například ve Francii či Velké Británii. Nicméně dlouhou dobu byly uskutečňovány zásahy na mikroúrovni – například v oblastech jako jsou otevírací doba obchodů, minimální ceny výrobků některých značek či částečné kontroly výše nájmu.

### **Konkrétní vývoj v některých oblastech**

Obdobně jako v případě předchozí podkapitoly, i tuto si rozdělíme na dílčí části. Zaměříme se na vývoj v následujících oblastech:

- hrubý domácí produkt.
- stabilita cen;
- trh práce;
- investice a úspory;
- zahraniční obchod;

---

<sup>6</sup> V průměru se jednalo o maximálně 13 % příjmu zaměstnance, zaměstnavatele platili 15 % (Hennesy, Lutz, Scimone, 1964).

### Hrubý domácí produkt

Během 50. let dosahoval průměrný roční ekonomický růst hodnoty 7,6 % (Hennesy, Lutz, Scimone, 1964). Současně vzrostla produkce na hlavu o 76,5 %, čili v průměru 5,8 % za rok. Ekonomický růst byl od 50. do 70. let v průměru dvakrát větší než v době největší industrializace (1817 – 1913). Tempo růstu bylo zároveň vyšší než v ostatních vyspělých zemí mimo Japonsko (Overy, 1996).

Jak se měnila ekonomická úroveň v SRN v poválečném období. Využijeme k tomu ukazatel hrubého domácího produktu na obyvatele. Následující tabulka porovnává vývoj HDP/obyvatele ve vyspělých evropských zemí a USA. Z tabulky je zřejmé, že ekonomická úroveň rostla nejrychleji právě v SRN, a to i v důsledku dohánění vyspělých zemí. Na počátku 60. let byla ekonomická úroveň, analyzovaná pomocí HDP/obyvatele, téměř 1,85 násobně vyšší než v roce 1950.

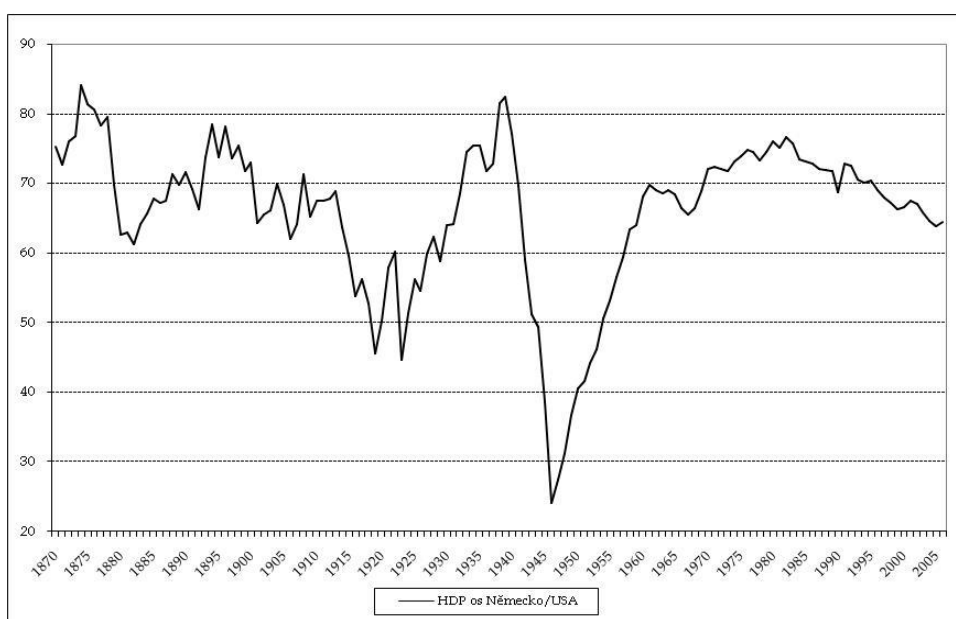
Tabulka č.3 HDP na obyvatele (1950=100)

Rok	1950	1951	1952	1953	1958	1960
<b>SRN</b>	100	118	133	155	164	185
<b>Francie</b>	100	107	114	125	131	141
<b>Velká Británie</b>	100	101	109	115	116	123
<b>Itálie</b>	100	109	122	134	147	167
<b>Rakousko</b>	100	111	124	145	157	174
<b>USA</b>	100	108	108	116	113	117

Zdroj: Stolper G.: Deutsche Wirtschaft seit 1870, 1966

Nicméně na německé hospodářské statistiky se můžeme podívat i rozdílným úhlem pohledu. Například následující graf nám ukazuje srovnání německé ekonomické úrovně s americkou. Vidíme, že v poválečném období se Německo pouze přibližovalo předválečnému stavu. Je však nutno podotknout, že ve statistice hraje významnou úlohu i průběh velké hospodářské krize, ztráty na obyvatelstvu v průběhu války a podobně.

Graf č. 1: HDP na osobu Německa (USA =100)



Zdroj: Maddison, Historical Statistics - <http://www.gdc.net/maddison/> (11.10.2008)

Projevem růstu ekonomické úrovně byl i růst počtu osobních automobilů. Zatímco v roce 1950 připadalo na 1000 obyvatel 10,8 auta, v roce 1971 to bylo již 246,7. V 50. letech vzrostla úroveň motorizace o 21 % ročně. Rostl taktéž export aut do zahraničí – v období 1951 – 63 z 1/3 na 1/2 (Overy, 1996).

Dobré ekonomické výsledky potvrzoval i vývoj průmyslové produkce. Ta byla již na počátku 60. let více než dvojnásobná a do konce 60. let vzrostla na čtyřnásobek hodnoty z roku 1950 (viz Tabulka č.4). Průmyslová výroba se přesunula od zaměření na železo, ocel a uhlí na výrobu rádií, televizorů, kuchyňských zařízení, moderních syntetických materiálů a automobilů.

Tabulka č.4 Průmyslová produkce (1950=100)

1950	1955	1960	1965	1966	1967	1968	1969
100	176	248	327	331	322	359	405

Zdroj: Winkel H.: Die Wirtschaft im geteilten Deutschland, 1974

Celkově pozitivní vývoj německého hospodářství dokumentuje i Tabulka č.5, z které je patrné, že rostla průmyslová produkce, zvýšila se produktivita práce i příjmy obyvatelstva. Reálný důchod obyvatel se během 50. let téměř zdvojnásobil a výrazně klesl počet nezaměstnaných osob. Platební bilance vykazovala zpočátku záporné saldo, ale již od roku 1952 byla přebytková.

Tabulka č.5 Některé statistiky německého rozvoje 1950 - 1960

Rok	Index průmyslové produkce	Produktivita (prodej/LF)	Příjmy (mzdy/LF)	Reálný důchod na osobu*	Nezaměstnanost (mil. obyvatel)	BP (mln. DM)
1950	100	100	100	845	1,58	-3
1951	118	123	115	922	1,43	-0,15
1952	126	129	123	993	1,38	0,7
1953	139	131	128	1065	1,25	2,5
1954	155	139	133	1138	1,17	2,6
1955	178	152	141	1272	0,93	1,2
1956	192	159	153	1350	0,76	2,8
1957	202	165	159	1414	0,66	4,2
1958	208	168	169	1442	0,68	5,8
1959	224	183	178	1514	0,54	5,3
1960	249	199	196	1633	0,27	5,2

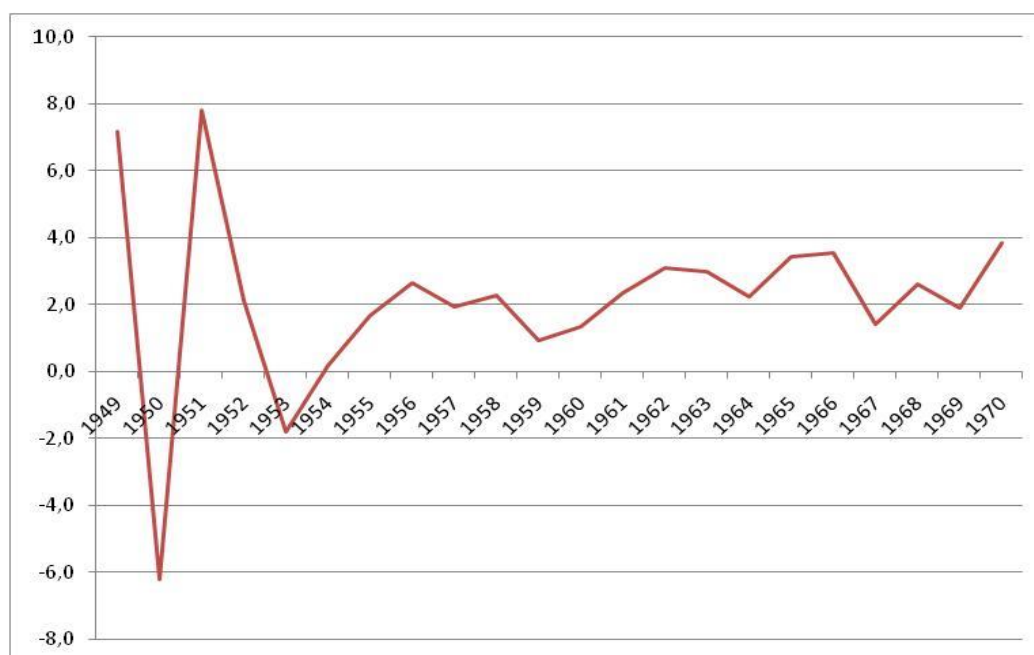
Poznámka: LF = pracovní síla, \* jedná se o údaje v markách roku 1913.

Zdroj: Overy, The Economy of the Federal Republic since 1949, 1996

#### Stabilita cen

Německo mělo velmi stabilní cenovou hladinu. Během Korejské války sice došlo k růstu cen, následoval však jejich pokles. Maloobchodní ceny vzrostly během období 1951 – 62 přibližně jen o 9 % (Hennesy, Lutz, Scimone, 1964). Pro zajímavost můžeme uvést, že v roce 1962 činila hodnota DM 86 % hodnoty DM z roku 1952 – jiné měny ztratily z hodnoty z roku 1952 výrazně více. Libra dosahovala 75 % a frank 70 % původní hodnoty (Overy, 1996). Vývoj indexu spotřebitelských cen v průběhu 50. a 60. let můžeme vidět v následujícím grafu.

Graf č.2: Index spotřebitelských cen v 50. a 60. letech



Zdroj: Maddison, *Dynamic forces in Capitalist Development*, 1991

#### Nezaměstnanost a trh práce

Nezaměstnanost měla ve 40. a 50. letech spíš charakter nezaměstnanosti strukturální a nikoliv cyklické. Velké problémy byly zejména v zemědělských oblastech, do kterých přicházela většina odsunutých Němců z okolních zemí (9 miliónů lidí). Bylo třeba vyřešit co s touto obrovskou nezaměstnaností a přistěhovalci. Většina utečenců směřovala do nejbližších spolkových zemí. Obecně však nebyli oblíbení. Přistěhovalci znamenali vysoké náklady, v roce 1950 jim bylo určeno cca 41 % sociální pomoci, což bylo v průměru dvojnásobně více než kolik obdrželo ostatní obyvatelstvo (Hennesy, Lutz, Scimone, 1964). Vysoká nezaměstnanost přetrvávala až do roku 1955. V roce 1961 však již byla míra nezaměstnanosti pod jedním procentem a to přesto, že v průběhu 50. let přišlo do země 2,8 milionů nových imigrantů (Overy, 1996). Souběžně byla od konce 40. let prodlužována pracovní doba – v roce 1948 činila 42 hodin, o rok později 46 hodin a během první poloviny 50. let vzrostla na 48 hodin. Na přelomu let 1956/57 bylo sice rozhodnuto o zkrácení pracovního týdne na pět dní, ale skutečná pracovní doba poklesla jen velmi málo (Berghoff, 1996). Země dosáhla plné zaměstnanosti a dokonce se projevoval nedostatek pracovní síly. Příčinou byl i příchod slabých válečných ročníků na trh práce a vybudování Berlínské zdi v roce 1961. Chybějící pracovní síla byla „importována“ zejména ze středomoří. Nejvíce dělníků pocházelo z Itálie (dělníci pro průmysl a zemědělství), dále Španělska, Řecka, Turecka, Maroka, Portugalska, Tunisu, Jugoslávie, Koreje.

Aby byl zjednodušen nábor pracovníků ze zahraničí, byl přijat speciální zákon, který usnadnil příchod Gastarbeiterů. Zákon umožňoval získat dočasné pracovní povolení na rok. Firmy podávaly žádosti o dělníky na speciální úřad, který okamžitě provedl nábor přesného počtu a druhu požadovaných dělníků. Tyto náboje byly zaměřeny především na mladé muže (20 – 40 let) bez zdravotních problémů a kriminální minulosti, kteří pak v SRN vykonávali převážně málo placené a nepopulární práce. Zákon umožňoval neprodloužení pracovního povolení v případě, že se německá ekonomika dostala do recese. Tito lidé navíc neměli nárok na žádné dávky v nezaměstnanosti a ani penzi. Po skončení recese začal ihned nový nábor pracovní síly. Výhodou tohoto systému bylo, že dělníci přispívali do systému více, než dostávali. Vzdělání těchto lidí se platilo v zahraničí, bydleli v hromadných ubytovnách. Jednalo se o mladé, zdravé

jedince a proto platby na jejich nemocenské byly nízké. Podporovali tak německý sociální systém. V 50. letech tvořili gastarbeitři jen asi 1 % populace (Berghoff, 1996). K růstu jejich počtu došlo po roce 1961, naopak recese v roce 1966 pro ně znamenala návrat domů. O dva roky později však došlo k opětovnému náboru. Změna postoje obyvatelstva k cizincům byla patrná již během recese (1966). Nezaměstnanost sice dosahovala pouze 2,1 %, ale rychle rostla, což se projevilo na vlně nepřátelství ke gastarbeiterům.

V 50. letech došlo k růstu mezd, ten byl však vyšší než růst produktivity práce. Růst mezd však vedl k tomu, že již od konce roku 1961 byly průměrné náklady na práci druhé nejvyšší v Evropě (po Norsku).

#### *Investice a úspory*

Během války směřovaly investice téměř výhradně na zbrojení a jejich vliv na mírovou výrobu byl tedy problematický. Následné investice se ovšem staly klíčem k rozvoji země, zvláště když v 50. letech došlo k jejich růstu. Podívejme se nyní na faktory, které za tímto růstem stály.

- Byly preferovány a podporovány úspory oproti spotřebě. Za tímto účelem rostly daně z příjmů z transakcí, prodeje a spotřební daně. Navíc úspory byly daňově zvýhodněny. Tato opatření vedla k růstu úspor a poklesu spotřeby (z 68,8 % HDP v 50. letech na 57,3 % HDP) – Overy (1996).
- Investice směřující do zahraničí byly velmi malé, protože domácí výnosy byly vyšší než ty zahraniční. Až v roce 1968 byly německé přímé zahraniční investice (FDI) větší než zahraniční investice v Německu.
- Zahraniční investice směřující do Německa rostly, i když pomalu. Pomalý růst byl zapříčiněn špatnými zkušenostmi, kdy v Německu došlo ke dvojí konfiskaci. Například Američané měli zakázáno přímo investovat v zemi až do června 1950. V roce 1955 působilo v SRN jen 51 amerických firem, jejich počet postupně rostl a docházelo k uplatňování amerických technologií (Overy, 1996).
- Významným investorem byla také spolková vláda.
- Pozitivní vliv na růst investic měl i rychlý rozvoj kapitálového trhu a růst burzy. Ten fungoval od roku 1948. Navíc v Německu existovaly silné snahy o rozšíření vlastního kapitálu. Eucken usiloval o dekoncentraci ekonomické síly a podporu soukromé zodpovědnosti za investice.

Německu se podařilo zaznamenat v 50. letech vysoký růst investic. Průměrný přírůstek v letech 1950 – 55 činil 12,8 %, což přispělo k růstu produktivity práce i celkové výkonnosti.

#### *Zahraniční obchod*

Zahraniční obchod byl pro rozvoj Německa nepostradatelný. Zejména pak export, neboť Spolková republika Německo ztratila východní trhy a uchycení se na nových trzích bylo důležité proto, aby do země mohly být dováženy potraviny (dříve importovány z východu). Pro ilustraci si můžeme uvést, že mezi lety 1948 a 1949 vzrostl import z 562 milionů dolarů na 1281 milionů dolarů (1/2 importu tvořily potraviny). Export vzrostl v těchto letech meziročně o 75 % (Šulc, 1990). Zpočátku, však byly s exportem problémy, neboť německé firmy byly schopny vyvážet jen suroviny jako dřevo, uhlí a kovový odpad. Později se stal export jedním z hlavních faktorů rozvoje země – můžeme mluvit o strategii exportně determinovaného růstu.



Podívejme se nyní na faktory či opatření, které stály za růstem exportu. Na jeho růstu se tedy pozitivně projevovalo následující:

- zrušení povolovacího řízení v roce 1948, které bylo rozhodující pro nastartování exportu;
- existence volných kapacit v ekonomice;
- devalvace provedená v roce 1949, která však byla rozsahem menší než v jiných zemích – DM byla znehodnocena o 20,6 %, kdežto například britská libra o 30,5 %;
- válka v Koreji (6/1950) vedla k růstu německého exportu, nikoliv zbraní (ty dodávaly ostatní země), ale civilních věcí;
- vládní podpora (subvence a daňové úlevy);
- výroba vysoce kvalitního a technicky náročného zboží – kupovaly jej jak evropské země, tak země rozvojové;
- nové technologie zaváděné do výroby – například při výrobě kancelářských strojů, hudebních nástrojů, vědeckých přístrojů, plastů, syntetických vláken, fotografických potřeb a organických chemikálií;
- růst zahraničních cen byl vyšší než růst cen domácích, v kombinaci s fixním kurzem to poskytlo německému zboží konkurenční výhodu;
- další konkurenční výhoda spočívala v prvních letech v relativně nízkých mzdách, díky kterým bylo německé zboží levné na mezinárodních trzích;
- vnitroeurospý obchod, který usnadnilo vytvoření multilaterálního platebního styku k roku 1950;
- podepsání mezinárodních dohod – GATT a Bretton-Wood;
- kvalitní marketing. Firmy prováděly průzkumy, reklamní kampaně, využívaly služeb zahraničních odborníků.<sup>7</sup> Důraz byl kladen na podporu prodeje, vytvoření obchodní sítě a kvalitní služby – přesné a pravidelné dodávky (Overy, 1996).

Přiblížili jsme si faktory, které stály za růstem exportu. Tyto faktory se odrazily na objemech německého obchodu. Již v roce 1949 bylo dosaženo předválečné úrovně importu. Došlo však ke změně struktury, protože po druhé světové válce se polovina importu týkala potravin, zatímco před válkou to byla jen třetina. Růst importu však vedl k deficitu obchodní bilance, který byl kryt zahraniční pomocí. Vývoj salda obchodní bilance je zachycen v níže uvedené tabulce obchodní bilance.

Tabulka č.6 Obchodní bilance Německa 1950-1957

Rok	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
<b>Saldo obchodní bilance</b>	-3	-0,1	0,7	2,5	2,7	1,2	2,9	4,1

Zdroj: Hardach, K.: Wirtschaftsgeschichte Deutschlands, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1979

Od roku 1951 rostl export a obchodní bilance se stala přebytkovou. Mezi lety 1953 – 1960 byl průměrný růst exportu 12 % ročně. Díky přebytkům obchodní bilance se vláda snažila podpořit růst importu, ukončila kvóty (kromě oblasti zemědělství) a podstatně snížila cla. Přirozeným důsledkem by bylo i zhodnocení měny a vláda chtěla provést revalvacii, ale centrální banka se dlouho bránila (lobby exportérů).<sup>8</sup> K 5% zhodnocení měny se přistoupilo v roce 1961. Aktivní

<sup>7</sup> Jako příklad vhodného marketingu můžeme uvést počínání firmy Volkswagen při exportu do USA. Nejdříve firma provedla průzkum trhu a na základě výsledků se zaměřila na studenty, mladé profesionály či osoby pro které by byl vhodný druhý automobil. Na tyto skupiny byla zaměřena propagační kampaň. Výsledkem byl průměrný prodej v 60. letech přibližně ve výši 400 000 aut (Overy, 1996).

<sup>8</sup> Připomeňme, že v té době fungoval Bretton-woodský měnový systém, který byl založen na fixních směnných kurzech. Změny kurzu musely být dohodnuty s Mezinárodním měnovým fondem.

saldo obchodní bilance poté pokleslo a v roce 1962 byla bilance pasivní. Ale o rok později se již bilance navrátila do kladných hodnot.

Skutečnost, že tempo růstu zahraničního obchodu dosahovalo vysokých hodnot, máme zachycenu v následující tabulce.

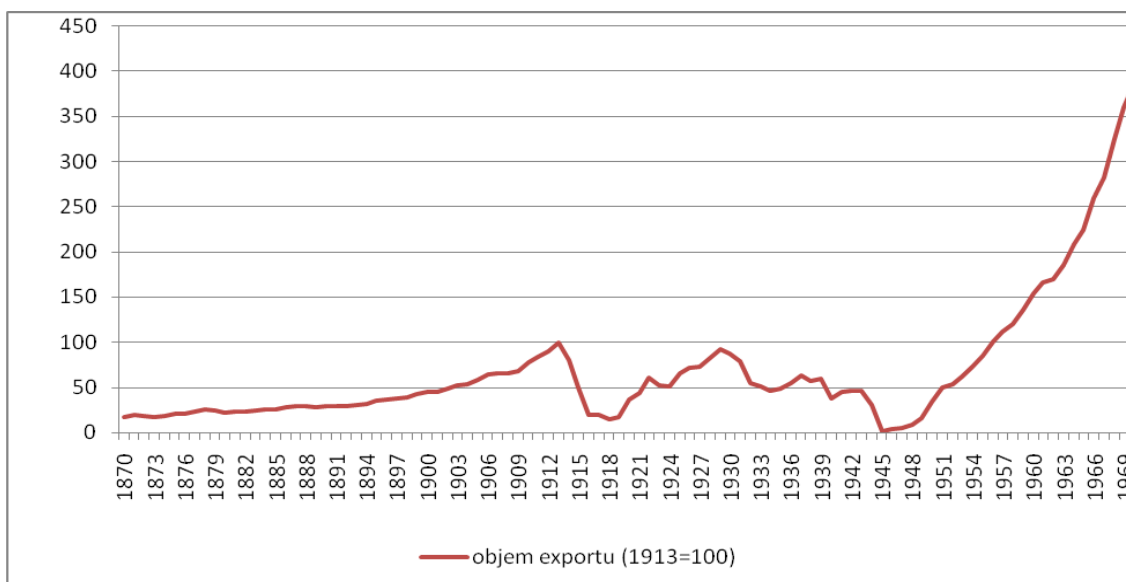
Tabulka č.7 Tempo růstu objemu exportu mezi lety 1870-1998 (v %)

Období	1870-1913	1913-1950	1950-1973	1973-1998
Tempo růstu exportu	4,1	-2,8	12,4	4,4

Zdroj: Maddison, The World Economy: A millennial perspective, 2001.

Do roku 1952 dosáhl německý zahraniční obchod úrovně z roku 1938, jak můžeme vidět v následujícím grafu. V ostatních zemích však již byly objemy obchodu výrazně větší. Ve Velké Británii vzrost obchod o 40 % a ve Francii dokonce o 60 % (Overy, 1996). Rostl také německý podíl na světovém obchodu i podíl exportu na HDP. Ten v roce 1950 dosahoval jen 6,2 % a do roku 1973 se zvýšil na 23,8 % (Maddison, 2001).

Graf č. 3: Objem německého exportu (1913=100)



Zdroj: Maddison, Dynamic Forces in Capitalist Development, 1991

## VI. Shrnutí – příčiny zázraku

O poválečném ekonomickém vývoji ve Spolkové republice Německo se hovoří jako o hospodářském zázraku. Růst ekonomické úrovně, reálného důchodu obyvatel, znatelný pokles nezaměstnanosti a další výše uvedené poznatky toto tvrzení potvrzují. My se nyní pokusíme shrnout příčiny tohoto zázraku.

V podstatě můžeme vidět čtyři hlavní faktory:

- 1) Reforma z roku 1948 se ukázala jako úspěšná. V SRN bylo vytvořeno flexibilní a konkurenční hospodářství.
- 2) Společenská situace – většina obyvatel se snažila aktivně překonat nouzi. Země navíc těžila ze silné vědecké a technické tradice. Rychlý růst byl podpořen a de facto umožněn volnými kapacitami v ekonomice.
- 3) Pracovní síla – výhoda spočívala ve vysoké vzdělanosti a postupném růstu produktivity práce. Pozitivně se projevil i její růst díky přistěhovalcům, kteří zakládali podniky

zejména v zemědělských oblastech. Svoji roli sehrály i „rozumné“ odbory, které netrvaly na růstu mezd, ale spíše preferovaly o nízkou nezaměstnanost a cenovou stabilitu.

- 4) Export – byl podpořen liberalizací na světových trzích. Úspěšnost exportu byla dána vhodně zvolenou specializací na pracovně náročné výrobky, po kterých byla v zahraniční velká poptávka.

## VII. Konec zázraku

Ve druhé polovině 60. let dochází k poklesu tempa růstu HDP. Již v roce 1966 se SRN potýkala s inflací, poklesem investiční aktivity o 1,8 %, deficitem obchodní bilance, růstem HDP „jen“ o 2,9 % ročně a růstem průmyslové produkce o pouhé 1,2 %, čili nejméně od provedení reformy. Pokles investic vedl k pesimismu podnikatelských subjektů a poklesu produktivity kapitálu. Tento rok tak můžeme volně pojmut jako rok ukončující německý hospodářský zázrak. V roce 1967 přišla první recese, hrubý národní produkt tehdy meziročně poklesl o 0,1 %. Zhoršení některých vybraných charakteristik německého hospodářství vidíme na Tabulka č.8.

Tabulka č.8 Indikátory růstu mezi 1950 – 89 (průměrné meziroční změny)

Roky	HDP	Export	Zásoba kapitálu	Produktivita práce	Produktivita kapitálu
1950 – 58	8,2	-	4,5	6,8	3,5
1959 – 67	4,8	6,9	6,5	5,6	-1,6
1968 – 75	3,5	7,0	5,1	4,8	-1,5
1976 – 82	2,3	5,3	3,5	2,5	-1,1
1983 – 89	2,5	3,2	2,7	2,7	-0,1

Zdroj: Overy, The Economy of the Federal Republic since 1949, 1996

Přestože meziročně vykazovala produktivita práce růst, tempo, kterým rostla se zpomalovalo (viz Tabulka č.9). Již od druhé poloviny 50. let rostly reálné mzdy rychleji než produktivita práce. Za této situace v ekonomice dochází k inflačním tlakům.

Tabulka č.9 Vývoj reálných mezd a produktivity práce v Německu mezi lety 1951 – 75

Období	Růst produktivity práce (v %)	Růst reálných mezd (v %)
1951 – 55	6,6	5,2
1955 – 60	4,9	4,6
1960 – 65	4,4	5,0
1965 – 70	4,3	5,1
1970 – 75	2,8	3,9

Zdroj: R. Klump: Wirtschaftsgeschichte der BRD, 1985

Co stálo za koncem ekonomicky velmi úspěšného období? Na prvním místě je potřeba jmenovat vyčerpání možností dohánění. Ekonomická úroveň v Německu se přiblížila k leaderovi – tj. k USA (dle některých statistik ji dokonce na počátku 70. let překonala). Vedle toho můžeme nalézt i některé dílčí charakteristiky, které přispěly k snížení tempa růstu. Jednak to byla v té době již drahá pracovní síla. Dle Overyho (1996) navíc došlo po Erhardově pádu k růstu zásahů státu do hospodářství - oproti předchozí víře v samoregulaci v rámci hesla „tolik konkurence kolik je možné a tolik plánu kolik je nezbytné“. Začal se také uplatňovat keynesiánský přístup k hospodářství, který spočíval v politice vyhlazování hospodářských cyklů. Postupné snižování tempa růstu HDP máme zachyceno v poslední tabulce.

Tabulka č.10 Průměrná změna HDP v jednotlivých desetiletích v %

	Změna HDP v %
1940-49	-2,1
1950-59	8,8
1960-69	4,6
1970-79	3,1
1980-89	1,8

Zdroj: Maddison, Historical Statistics - <http://www.ggd.net/maddison/> (11.10.2008)

## VIII. Zdroje

BALDWIN, R., WYPLOSZ, Ch.: The Economics of European Integration, The McGraw-Hill, Maidenhead, 2004, ISBN: 0-077-103947

BARKAI, A.: Nazi economics - Ideology, Theory, and Policy, Yale University Press, New Haven and London, 1990

BERGHOFF, T.: Population change and its Repercussions on the Social History of the Federal Republic in The Federal republic of Germany since 1949, edited by: Larres K., a Panayi, P., Addison Wesley Publishing Company, 1996, ISBN: 0582238919

CAMERON, R.: Stručné ekonomické dějiny světa. Praha, Victoria Publishing, 1996, 1. vydání, ISBN 80-85865-21-1.

FALTUS, J., PRŮCHA, V. (1996): Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století. 1. vydání, Vysoká škola ekonomická, Praha, 1996. ISBN: 80-7079-931-5.

GIMBEL, J.: The Origins of the Marshall Plan, Stanford University press, Stanford, 1976

HARDACH, K.: Wirtschaftsgeschichte Deutschlands, Göttingen, Vandehoeck und Ruprecht, 1979

HENNESY, J., LUTZ, V., SCIMONE, G.: Economic Miracles - The German 'Miracle', The Institute of Economic Affairs, London, 1964

JOHNSON, P.: Dějiny 20. století, Rozmluvy, 1991, ISBN 80-85336-07-3.

KLUMP, Rainer, Wirtschaftsgeschichte der Bundesrepublik Deutschland, Wiesbaden 1985

MADDISON, A.: Dynamic Forces in Capitalist Development, Oxford, New York, Oxford University Press, 1991, ISBN 0-19-828398-9.

MADDISON, A.: Historical Statistics - <http://www.ggd.net/maddison/> (11.10.2008)

MADDISON, A.: The World Economy: A millennial perspective. OECD, 2001, ISBN 92-64-18608-5.

OVERY, R.: The Economy of the Federal Republic since 1949 in The Federal republic of Germany since 1949, edited by: Larres K., a Panayi, P., Addison Wesley Publishing Company, 1996, ISBN: 0582238919

PLECHANOVÁ, B. - FIDLER, J.: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995. Praha, ISE, 1997, ISBN 80-85241-79-X.

SOCHROVÁ, M. (1999): Dějepis v kostce II, Novověk – dějiny nové doby. Nakladatelství Fragment, 2. vydání, 1999. ISBN 80-7200-339-9.

STOLPER, G.: Deutsche Wirtschaft seit 1870, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1966, 2. vydání

ŠULC, Z.: Erhardova reforma: Jak se zrodil západoněmecký zázrak, Práce, Praha, 1. vydání, 1990.

ŠULC, Z.: Stručné dějiny hospodářských reforem v Československu. Brno, Doplněk, 1998, 2. vydání, ISBN 80-7239-005-8.

WINKEL, H.: Die Wirtschaft im geteilten Deutschland 1945-1970, Franz Steiner, 1974, ISBN: 978-3-515-01799-2

ŽALOUDEK, K.: Encyklopedie politiky. Praha, Libri, 1996, 1. vydání, ISBN 80-85983-11-7.

ŽÍDEK, L.: Dějiny světového hospodářství. 2. rozšířené vydání, Aleš Čeněk, Plzeň, 2009. 400 s. ISBN 978-80-7380-184-7.